

N-13310

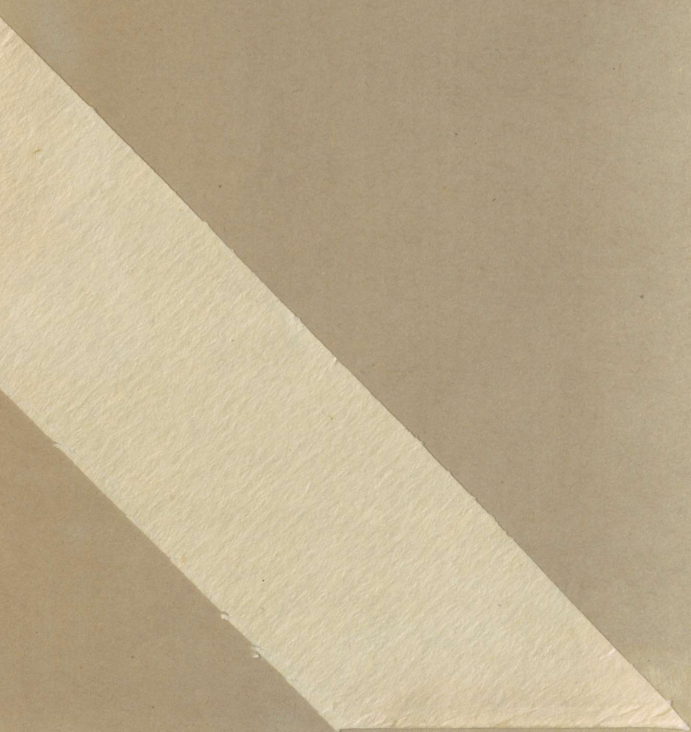
M. Erenberg

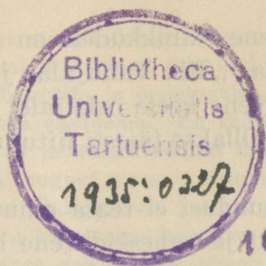
KALDUN EESTI KEELES

Äratrükk koguteosest „Kaleviste mailt“
(Õpetatud Eesti Seltsi Kirjad III)

Tartu 1935

A

Kaldun eesti keeles.

M e n d a E r e n b e r g.

Seni on tähelepanu juhitud rohkem vanematele slaavi, germaani ja balti laenudele eesti keeles, kuid ka uute laensõnade uurimine on tähtis. Viimaste liiki kuulub sõna *kaldun* ~ *koldun*, mis hilisema laenuna venelastelt (v. КОЛДУН 'nõid') on tunginud naabruses elavate eestlaste sekka ja isegi kaugemale ning on saanud kaunis populaarseks. On tähelepanuväärne, et sõna esineb eriti eluvõimsana just seal, kus omal ajal on olnud venelasi, kes praegu on täiesti eestistunud. Käesolevas kirjutises tahetakse anda ülevaade sellest, kus alal ja mis tähenduses esineb see laen. Esitatud ainek on saadud peajasjalikult Eesti Rahvaluule Arhiivist ja Eesti Keele Arhiivist. Trükitud allikatest pole leida *kaldun* ~ *koldun*'it peale Eesti Kirjanduse 1922 ja mimeograafeeritud A. Kase ja A. Saareste koostatud Lisasõnastiku, Tartu 1930.

Kaldunil on paar üksteisest lahus olevat esinemisala. Üheks neist on Harjumaa, kus sõna on hästi säilinud algtähepärimuses Jõelähtmes ja Kuusalus. See sõna on muide üks väheseid püsinud mälestusi endisest Jõelähtme vene asundusest. Jõelähtme kihelkonnas, Jõelähtme vallas oli Vandjala ehk Vene küla üks vene asundusi, mis tekkisid Tallinna ümbrusesse 18. s. lõpul. Küla vene algupära tunnistuseks on praegugi venekeelsed perekonnanimed, nagu: Bataškov, Feodorov, Filipov, Gordejev, Priuhkva, Ratsov, Sokolov, Serkov.¹⁾ Need venelasist elanikud ei oska enam vene keelt, on unustanud Venemaalt tulnud esivanemate kombed ja väga paljud on läinud isegi ev.-luteri usku.²⁾

1) Jõelähtme ev.-luteriusu koguduse perekonnanimestik EKA's.

2) Viimasele asjaolule viitab ka Eesti Keele Arhiivis Jõelähtme ev.-luteriusu koguduse perekonnanimestiku lõpus olev märkus: Kõik venepäraseid perekonnanimed Bataškov, Filipov jne. on hiljuti sisse kantud Jõelähtme koguduse personaalraamatusse isikute teisest usust ületulemistel.

Vandjala küla vene elanikkudelt on pandud kirja järgmine maining rahvuse kohta: „Siin Vandjalas ju elasid vanasti venelased. Ega siin enam vene keele oskajaid ole, aga üks mõni sõna ikka ole veel alles.“³⁾ Ollakse täiesti liitunud ja ühte sulanud eestlastega.⁴⁾

Kuusalus vene asundusi ei teata olnuvat. Siingi esineb aga vene perekonnanimesid ja väheseid vene laenegi, kuid seda nähtavasti Jõelähtme vene asunduse läheduse tõttu.⁵⁾

Jõelähtmes esineb *kaldun* nõiiana. „*Kaldun* on vene sõna, endised venelased ütlesid niimoodi. Mõni ikka õppind *kalduniks*. Old siis nõia moodi.“⁶⁾ „*Kaldunid* olid nõiad. Panid inimestele ja loomadele täid selga.“⁷⁾ „*Kaldunimehed* olid nõiad. Neid Võõrdla külas oli kaks. Lõiksid lehma sabast karvu ja nõidusid nendega.“⁸⁾ „Sortsi ei tea. Keda arvati, et ta teisele pahan dust teeb, see oli *kaldun*.“⁹⁾ „*Kaldun* võtab osa ära.“¹⁰⁾ „*Kaldun* on nõid.“¹¹⁾

Kuusalus leiame *kalduni* kohta järgmisi seletusi: „*Kaldun*, -i, *kaldoon*, -i -nõid, lausuja.“¹²⁾

Samuti esineb *kaldoon* nõiiana ka järgnevas jutus.

NASKALI ÕUE NAKK.

Juminda ja Tappurla vahel olevat merelõugast nimetatakse Naskali laheks. Selle lahe kaldal, umbes Juminda ja Tappurla vahel olnud anal ajal kaks talu, Naskali ja Pora. Talud olnud üksteise lähedal, aga elanud üksteisega suures viha vaenus. Iseäranis paha olnud Naskali pere, kes Pora perele pole tuld andnudki, kui see kogemata ära kustunud, nii et Pora rahvas seda kas Tappurlahest, ehk üle neeme Tammistult on pidanud tooma. Peale selle olnud Naskali peremees suur *kaldoon* (nõid) ja nii taliline

³⁾ ERA II 27, 83 (1) < Jõelähtme khk. ja v., Vandjala k.

⁴⁾ Vt. R. Põldmäe matkamärkm. rahvaluulekorj. Jõelähtmes 1930. a. ERA II 27, 15/9.

⁵⁾ Dr. phil. G. Vilbergi suusõnalistel andmetel.

⁶⁾ ERA II 27, 83 (1) < Jõelähtme khk. ja v., Vandjala k.

⁷⁾ ERA II 18, 103 (7) < Jõelähtme, Nehatu v., Uueküla.

⁸⁾ ERA II 18, 208 (7) < Jõelähtme, Nehatu v., Võõrdla.

⁹⁾ ERA II 18, 207 (1, 2) < Jõelähtme, Viimsi v., Tammneeme k.

¹⁰⁾ ERA II 18, 344 (8) < Jõelähtme, Viimsi v., Randvere k.

¹¹⁾ ERA II 18, 208 (6) < Jõelähtme, Nehatu v., Kullavere k. ja ERA II 18, 208 (8) < Jõelähtme, Nehatu v., Maardu k.

¹²⁾ G. Vilberg, Murdesõnad Kuusalu kihelkonna rannaküladest, Eesti Kirjandus 1922, lk. 206; A. Kask ja A. Saareste, Lisasõnastik, Tartu 1930, lk. 40.

(tabade pidaja; vägev), et võrgu kivid meres ülesse poole seisma pannud. Kodu pidanud ta omal kodu-ussa, mis igal pool vingerdanud. Teist talu piinanud ta kõiksugu haiguste ja õnnetustega, nii et see viimaks vastu tahtmist on pidanud sealt ära hävinema. Ka kodusel perel, teenijatel ei ole head elu olnud. Kord läinud peremees kodunt ühte jootu. Teenija jäänud üksi koju. Ta pole sel ajal sugugi magada saanud, sest ussid käinud aina temast üle, seinaga taga olnud alaline kolin just nagu pahas põrgus. Viimaks aga hävines ka Naskali talu kõige oma kunstiga ära, kuid vist mitte väga ammu, sest talu koht ja kapsa aed on veel täiesti tunda. Talu haldias või näkk jäänud meresse.

Kord tulnud kaks harjasutikat (kaupleja, kes kaupa seljas tassib) lahe äärt mööda Jumindalt Tappurlahte. Naskali õue kohal tulnud merest üks suur mees musta kraega välja ja hakanud neid taga ajama. Harjasutikad ehmatanud ära ja pannud jooksu. Teisel olnud juba kasti kanderihmad lahti, et kasti maha visata. Nad jooksnud viimaks ühe puuraiuja juurde, kes seal lähedal puid raiunud. Naskali talu aseme kohal jäänud must mees maha ja kadunud ära. Vist läks haldias oma kodukohta vaatama.

EÜS VIII 2463/4 (12) < Kuusalu khk., Kolga v., Tapurla küla — G. Vilberg < Mai Krawtsow (1911).

Huvitav ja täiesti omapärane teade kaldunist on saadud dr. phil. G. Vilbergilt suuliselt, kes mäletab, et tema isa, kes pärit Kuusalu kihelkonnast Kodasoo vallast Kaberneeme külast, oli teinud kord piirust väikese inimkeha meelde tuletava kujukese ja nimeetanud seda *kaldun'iks*. Miks selle kuju nimi aga oli *kaldun* ja kas sel oli mingit erilist tähendust, sellest ei tea dr. Vilberg jutustada.

Nii Eesti Kirjanduses 1922 kui ka Lisasõnastikus leidub teade, millest ilmneb, et Kuusalus nimetus *kaldun* on nõialt siirdunud ka nõidusele: „*kaldun*, -i -nõia poolt saadetud paha; saadetakse ikka üle 9 nõia; kõige kangem on üle 12 nõia („*kaldun* on nuodas“).“¹³⁾

Teine kalduni esinemiseala on Setumaa l. Setudelt on teada järgmist: „Sõna *kaldun* on ümbruskonnas tuntud, kuid vähe. Arvatavasti on ta venelastelt laenatud, kus *колдун* tähendab nõid ja selles mõttes tarvitavad teda ka setud. Nõid on rohkem tarvitusel.“¹⁴⁾

„Kusagil külas pulmad. Koldunit ei kutsutud pulma. See vihastas ja nõidus kõigile pulmalistele sabad taha. Et pulmalised ei saaks pulmama-jast välja minna, puhus koldun kirbu õlekõrre sisse ja läks ise ära. Inimesed väljapääsu otsides seisid uste ja akende juures ja nägid: üks hobune

¹³⁾ G. Vilberg, o. c. lk. 206; vrđl. Lisasõnastik lk. 39.

¹⁴⁾ ERA II 83, 77 (1) < Se, Petseri v., Lasarevo. — K. Kivi.

tõusis õues kahele jalale püsti. Siis pääsesid pulmalised välja ja läksid *kolduni* paluma. See õpetas: „Ühe pingi sees on auk. Pistku igaüks sellest august saba läbi ja liputagu saba, siis ta kaob.“ Tehti nii ja saadi sabadest lahti. *Koldun* kutsuti ka pulma ja pidutseti edasi.¹⁵⁾

„Mu õde läks kuhugi külla riiete (ülrikonna) järele ja jäi õmbleja juurde õöseks. Öösel nägi, et *koldun* tuli tallu loomasid nõiduma. Palju vanapaganaid jooksis talu lauta ja vähe aja pärast talu laudast *kolduni* lauta. Perenaine läks oma lauta vaatama ja leidis ühe hobuse surnud olevat.“¹⁶⁾

„Isa rääkis, et *koldun* tuli ja läks korstnasse. Istus korstnas kaks nädalat. Selle aja jooksul ei saanud tuld ahju ega pliidi alla teha.“¹⁷⁾

„Meil ööbis üks autojuht; see rääkis: Tartumaal oli üks maja, kus ei võidud elada. Kui keegi inimene öösel majas oli, kaapas teda pimedas keegi. Mina (autojuht) läksin ühes kellegi madrusega sellesse majja magama; võtsime ühes kaks raudkangi. Öösel, kui käsi meid kaapas, valgustasime toa, nägime: toa nurgas seisis *koldun*, käed laiati. Raudketiga mis üle rinna tõmmatud, oli ta seina külge seotud, — ta oli surnud. Päeval matsime ta maha, ja majas ei juhtunud pärast enam midagi.“¹⁸⁾

„Olin (autojuht) ööd ühes talus, kus elas *koldun*. See ütles, et praegu ajas üks auto mehe ja naise vankriga kraavi, ja mõlemad surid. Juhatas koha, kus see sündis — umbes 50 km talust. Sõitsin kohe autoga sinna ja leidsin *kolduni* jutu õige olevat.“¹⁹⁾

„*Koldun* ütles: „Mul on kaevus rohi, mis surmab inimesed ja loomad.“ Autojuht läks vaatama: kaevu raketel oli uss. *Koldun* võttis klaasiga kaevust vett, puhus. Kuhu poole puhus seal pool suri inimesi ja loomi.“²⁰⁾

„Kusagil külas elas *koldun*, kes väga palju viina jõi. Kord oli ta jälle väga purjus. Mehed võtsid ta kätele ja viisid järve. K. karjus: „Vatter, Vatter, ära leota mu valget kasukat!“ K. uppus. Ta nimi oli Viinistu ja tema nime järel hakati seda järve Viinistu järveks hüüdma.“²¹⁾

„Kripasoni (elab Lasarevo asunduses) naise isa tõi laadalt lehma. Üks sugulastest, kes oli *koldun*, nõidus lehma maha kukkuma. Lehm ei saanud enam üles. „Miks nii tegid?“ küsis vanamees k-lt. K. posises ja andis lehmale leiba. Lehm tõusis ja oli jälle terve.“²²⁾

„Mees ja naine elasid hästi. Kurat valvas neid kolm aastat, aga midagi halba ei leidnud. Kurat põgenes, ise hüüdis: „och, och!“ *Koldun* tuli vastu, küsis: „Mis viga?“ Kurat jutustas. „Aitan sind, kui annad paari saapaid.“ Kurat lubas.

Mees läks kündma. *Koldun* tuli naise juurde ja ütles: „Mees väljal haige, täid söövad mehe.“ Pärast ütles k. mehele: „Su naine tuleb põllule, ta-

15) ERA II 83, 77/9 (1) < Se, Meremäe vald, Vinski k.

16) ERA II 83, 79/81 (1) < Se, Meremäe v., Vinski k.

17) ERA II 83, 81 (1) < Se, Petseri v., Goruška k.

18) ERA II 83, 81 (2) < Se, Petseri v., Goruška k.

19) ERA II 83, 83 (3) < Se, Petseri v., Goruška k.

20) ERA II 83, 83 (4) < Se, Petseri v., Goruška k.

21) ERA II 83, 87 (2) < Se, Petseri v., Lasarevo as.

22) ERA II 83, 87 < Se, Petseri v., Lasarevo as.

hab sind tappa — ära lase teda ligi. Kui lähed õhtul magama — võta nuga ühes!“

Naine tuligi väljale, et meest aidata. Mees aga ei lasknud teda ligi. Õhtul, kui naine tahtis mehe juurde magama minna, tappis mees naise.

Kui kurat ja *koldun* kohtasid, viskas esimene *k*-le eemalt paari saapaid ja ütles: „Võta saapad! sa oled veel hullem kui mina.“²³⁾

„Kolm meest läks Koiva jõe äärde. *Koldun* tuli vastu, küsis: „Mida soovite?“ I ütles: vilja, II — raha, III — kohut käimisel alati endale õigust. *K* võttis igalt kaks kopikalist ja pani mehed magama. I ja II põrandale, III — pingi peale. Esimesed uinusid, III vaatas, mis sünnib. *K* lõikas kumbagil esimestest tüki nahka peast, mässis kopika nahatüki sisse ja viskas ahju. III ei lasknud endal nahka lõigata, närises ja andis *k*-le vasta pead.

Koju minnes laskis I mõne teeääres kasvava lepa ladva läbi peo. Kodu leidis kõik küünid ja aidad lepalehti täis. „Kurat su hinge sisse, — petsid mind!“ kirus I *kolduni* aadressil ja kuulis häält: „lase viljapead läbi peo! Mees tegi nii ja sai palju vilja. II sai rikkaks, III ei saanud midagi.“²⁴⁾

„*Koldun* tahtis küla lehmadel piima ära võtta — ei lastud. *K* hakkas aia teibaid lüpsma, nimetades neid lehmade nimedega. Nõnda sai kõik piima kätte.“²⁵⁾

„Ümbruskonnas tunnevad vanemad inimesed sõna „*kaldun*“ nõia tähenduses. Ütlevad aga, et see on vene keele järele. Siin ümbruskonnas on „*kaldun*“ ikka nõiakaks nimetatud.“²⁶⁾

S. Tanningu andmeil on Setus Järvesuu vallas tuntud sõna *kaḁdun* kuid temast ei ole teatud midagi rääkida. Sõna on rohkem meeste keelele omane ja tähistab nõida. Naised ütlevad, et see on „maa poole sõna“, s. o. võõras sõna.

Ka tugevasti venestunud L u t s i eestlastel on *kaldun* tuntud, kus ta esineb paralleelselt valgevene *čarovnik*'uga, kes oma tegevuselt ja omadustelt vastab täiesti suurvene *kaldun*~*koldun*'ile. „*Колдун* тоже самое что чаровник.“²⁷⁾ „Чародѣй = колдун, шаптун, лѣчит, предсказывает,“²⁸⁾ kuid muudab ka inimesi libahuntideks.²⁹⁾

Eestimaal venelastel on *kaldún* ~ *koldún* püsinud nõiana. Näit. Tartumaalt: „Попросту *колдун*, по писании волхв или чародей,“³⁰⁾ Petserimaalt: „*Колдуны* оборачивали людей на

²³⁾ ERA II 83, 87/9 (1) < Se, Petseri v., Lasarevo as.

²⁴⁾ ERA II 83, 89/91 (2) < Se, Petseri v., Lasarevo.

²⁵⁾ ERA II 83, 91/3 (1) < Se, Meremäe v., Vinski k.

²⁶⁾ ERA II 83, 95 < Se, Meremäe v.

²⁷⁾ ERA II 61, 511 (4) < Lutsi.

²⁸⁾ ERA II 33, 82/8 (49) < Lutsi, Põlda v., Kukujevo k.

²⁹⁾ ERA II 61, 511 (3) < Lutsi.

³⁰⁾ ERA, Vene 1, 215 (8) < Ta, Peipsiäärne v., Vene-Kasepää.

ВОЛКОВ.³¹⁾ „Jaaniööl lüpsavad nõiad („колдуны“) piima teiste lehmilt.“³²⁾ Ka Iisaku poluvertsikutel tähistab ta enamasti nõida.³³⁾ Ta on alal hoidnud ka suurvene колдун'i iseloomu ja tegevuspiirid: ühendus kuraditega, teeb inimestele kahju, muudab inimesihuntideks ja teisteks loomadeks, rikub karja ja vilja jne.

Vene maa l on üldiselt tuntud колдун, колдовать, колдованье, колдовство jne. nõid, nõiduma, nõidumine, nõidus.³⁴⁾ (Ukr. *koldún* 'nõid'; sõna puudub aga valgevene keeles). Selle vene sõna etümoloogia on tume. Nõia tähenduses ei esine sõna üheski muus slaavi keeles. Serbokroaati *kolduš, koldovati* 'kerjus, kerjama' ja sloveeni *kolduš, kolditi, koldovati* 'sama', mis arvatakse olevat laenatud ungari keelest < *koldus, koldús, koldulni, koldúlni* 'kerjus, kerjama'³⁵⁾, oleksid nii häälikuliselt kui ka tähenduslikult ühendatavad vene vastega. Pihkva ja tveeri murdes tähendab колдун ka isikut, kes enese ette pomiseb: „Колдун, кто ворчит себе под нос“³⁶⁾. Seni ei ole saadud näidata, mis teel on laenamine võinud sündida.³⁷⁾

Eestlastel ei ole *kaldun* ~ *koldun* mitte üksi nõiana püsinud, vaid on hakanud aja jooksul tähistama veel teisigi mõisteid. *Kaldun* — nõid on enamasti pahaiseloomuline, kardetav ja põlatav. Seepärast hakati mõnel pool ka teistest halvemat, musta, roppu inimest ja ka joodikut nimetama *kalduniks*. Neil aladel, kus sõna on omandanud pejoratiivse tähendusvarjundi, on tema mütoloogiline alg tähendus peaaegu ununenud:

Vaivara: „*Kaldun* — justkui vana *kaldun* oled, kas oled musta või räbalas.“³⁸⁾

³¹⁾ ERA, Vene 1, 179 (2) < Se.

³²⁾ ERA, Vene, 1, 164 (7) < Se, V-Kuuliski k.

³³⁾ Vt. M. Erenberg, Iisaku kihelk. venel.-poluvertsikute mütol. term., ERM aastaraamat IX-X, Tartu 1934, lk. 108/9.

³⁴⁾ В. Даль, Толковый словарь живого великорусск. языка, С.-Петербург-Москва 1914.

³⁵⁾ Dr. E. Berneker, Slavisches etymolog. Wörterbuch, Heidelberg 1908-1913.

³⁶⁾ В. Даль, о. с.

³⁷⁾ Vrdl. Louise Wanstrat, Beiträge zur Charakteristik des russischen Wortschatzes, Leipzig 1933, lk. 104.

³⁸⁾ ERA II 38, 723 (21) < Vaivara, Peetri v., Kutruküla.

Jõhvi: „*Kaldun* on üks niiskene üleannetu inimene, käib mustas riides, ropp inimene.“³⁹⁾

„Alva elukombega inimene, läbikukkunud kõigegea, üks joodik ja — see on üks vana *kaldun*.“⁴⁰⁾

„*Kaldun* ehk kalts, vana kaltsakas. See oli tõise meelest vähe alvem inimene.“⁴¹⁾

Seega ei ole aga *kalduni* tähenduse muutumine jäänud püsima. Halba, kõlvatut inimest nimetab rahvas üldiselt ka näruks, kaltsuks (vt. tsitaat 41). Et oli olemas niisugune olukord, kus sama sõna tähistas mõlemat, inimest ja kaltsu, s. o., et kaltsu nimetus oli siirdunud inimeselegi, siis võis vastupidises suunaski närakas, halb inimene anda tähistisi kaltsule.

Vaivara: „*Kaldun* — üks vana träpka.“⁴²⁾ „*Kaldun* — üks vana kalts.“⁴³⁾ „*Kaldun* — vana riide, kellel miski väärtust ei ole.“⁴⁴⁾ „*kol'duna* vana riide tükk, räbal', *senè tühja kol'duna viškän välla*.“⁴⁵⁾

Jõhvi: „*Kaldun* on üks vana narakas, äravisatud riideräbal.“⁴⁶⁾ „*Kaldun* — üks vana räbal riide, mis kuhugi ei kõlba enam; küll see käib *kaldunas*, vanad kaltsud ümber.“⁴⁷⁾ „*Kaldun* on üks vana konts.“⁴⁸⁾ „*Kaldun* on üks vana räbal, niikui räbalakaupmehele tuleb anda.“⁴⁹⁾ „*Kaldun* — see on üks vana träpka, riideräbal. See vana *kaldun*, ei tea mis asi nüüd.“⁵⁰⁾ „*Kaldun* — vanad riidetükid, träpkad; viska need *kaldunad* kokku.“⁵¹⁾

Lüganuse: „*kol'don*, -i 'katkine, närul rõivas' — *õige kol'donis rîdes käip* (katkiselt riidetatud) — *vanat kol'donit*.“⁵²⁾

³⁹⁾ ERA II 37, 412 (23) < Jõhvi, Voka v., Konju k. < Jõhvi, Mäetaguse v., Pagari k.

⁴⁰⁾ ERA II 37, 103 (8) < Jõhvi, Järve v., Kukruse k.

⁴¹⁾ ERA II 37, 536 (21) < Jõhvi khk. ja v., Vasavere k. < Jõhvi, Järve v., Kohtla k.

⁴²⁾ ERA II 38, 632 (3) < Vaivara, Peetri v., Udria vndk. < Jõhvi, Mäetag. v., Atsalama k.

⁴³⁾ ERA II 38, 606 (18) < Vaivara, Peetri v., Udria vndk. < Vaivara khk. ja v., U-Sõtke k.

⁴⁴⁾ ERA II 38, 691 (10) < Vaivara, Vaivara vndk. (< Vi-Nigula, Pada v.)

⁴⁵⁾ AES, Vaivara.

⁴⁶⁾ ERA II 37, 150 (17) < Jõhvi, Järve v., Valaste k.

⁴⁷⁾ ERA II 37, 596 (34) < Jõhvi, Kohtla-Järve v., Võrme k. < Jõhvi, Mäetaguse v., Kiiikla k.

⁴⁸⁾ ERA II 37, 171 (27) < Jõhvi, Järve v., Valaste k. < Jõhvi, Järve v., Ontika k.

⁴⁹⁾ ERA II 37, 224 (24) < Jõhvi, Voka v., Toila k.

⁵⁰⁾ ERA II 37, 267 (27) < Jõhvi, Voka v., Toila-Männiku k.

⁵¹⁾ ERA II 37, 87 (23) < Jõhvi, Järve v., Kukruse k.; ERA II 37 on olemas veel 5 samasisulist teadet Jõhvi st.

⁵²⁾ AES, Lüganuse, Maidla v., Savala k.

Ka J ä r v a m a a l ei ole *kaldun* päris tundmata. On olemas teade Jä-Jaanist: „*Kaldun*. Lagunenud, närune riie.“⁵³⁾; K o e - r u s t : „*ialä kalDunID* (nartsud).“⁵⁴⁾

L ä ä n e - E e s t i s k i on *kaldun* 'kalts' tuntud. K a r u s e : „*kalDun*: *kalDuni* 'kerjus, kaltsudega riietet isik' *sä nagü vā kalDun*, *kas teisi nehuksid vël ô*.“⁵⁵⁾ T o r i : „*kaldun*, -i kolaskid; suured tähtsad asjad; sukad, pastlad, nagu suured *kaldunid* siin ees.“⁵⁵⁾

Esitatud andmetel tunnevad eestlased *kalduni* ~ *kolduni* järgmistel aladel: Virumaal Vaivara, Jõhvi ja Lüganuse kihelkonnas, Harjumaal Jõelähtme ja Kuusalu kihelkonnas, Järvamaal Tapa ümbruses ja Koerus, Lääne-Eestis Karuse ja Tori kihelkonnas ja Setumaal.

Wiedemanni sõnastikus leidub sõna *kaldun*, pl. *kaldunid* — Eingeweide.⁵⁷⁾ See sõna ei kuulu aga enam eelpool vaadeldute rühma, vaid on alamsaksa laen, nii siis vanem kui vene laensõna. See sõna esineb eestlastel mitmel pool tapetud looma sisikonda ja linnu päid-jalgude jne. tähistades.

K a d r i n a : „*Kaldun*, -i — looma rupskid.“⁵⁸⁾

K u u s a l u : „*kaldun*, -i — tapetud linnu, näit. hane, pardi pead, jalad, tiivad jne., millest suppi sünnib keeta.“⁵⁹⁾ „*Kaldunid* — tapetud hanede pead, jalad.“⁶⁰⁾

T a p a : „*Kaldun* — keedetud lamba kops ehk maks.“⁶¹⁾

K o e r u : „*kalDunID* 'looma süsikond'. Pl. *kalDunID*, *kiçdame kalDuniites sül'tti*.“⁶²⁾

J ä - M a d i s e : „*kalDunID* *ehk süsikoõD*, *lehmä kalDunID* on *kül* *agä siät* *oñ süsikoõD*. *kalDunID* *üçldakse säre luõmä koõta*.“⁶³⁾

Sõna vastab ülemsaksa sõnale *kaldauenen*, f. plur. 'sisikond' ja keskalamsaksa *kaldüne*. Alamsaksa keeles esineb ka vorm *kalün* (~ *kalünen*), mis on laenatud rootsi ja taani keelde ning

⁵³⁾ ERA I 2, 385 (17) < KV Tapa gümn. < Jä-Jaani.

⁵⁴⁾ AES, Koeru.

⁵⁵⁾ AES, Karuse.

⁵⁶⁾ A. K a s k ja A. S a a r e s t e, *Lisasõnastik* lk. 39.

⁵⁷⁾ Dr. F. J. Wiedemann, *Eesti-Saksa sõnaraamat*. III trükk, Tartu, 1923.

⁵⁸⁾ H II 10, 237/8 < Kadrina.

⁵⁹⁾ *Lisasõnastik* lk. 39; vrdl. G. Vilberg, *Murdesõnad* lk. 206.

⁶⁰⁾ Dr. G. Vilberg < emalt, Kuusalu, Kodasoo v., Kaberla k.

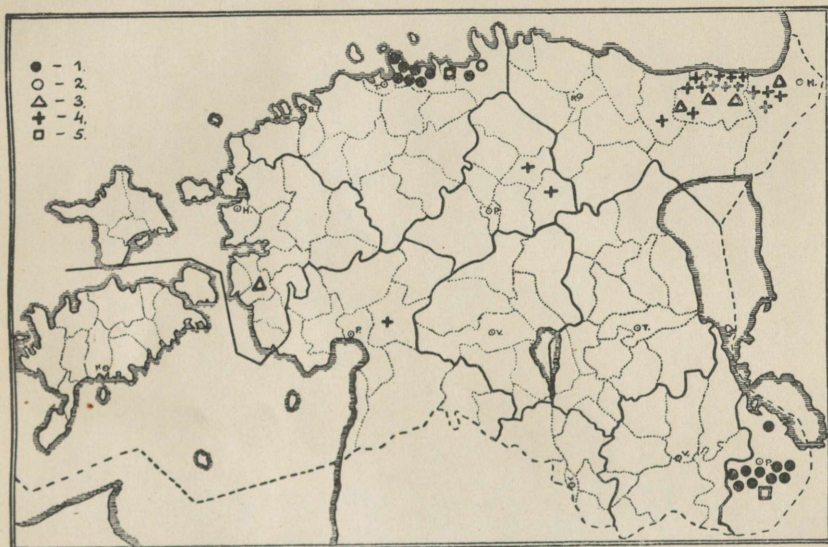
⁶¹⁾ ERA I 2, 363 (12) < KV Tapa gümn. < Tapa.

⁶²⁾ AES, Koeru

⁶³⁾ AES, Jä-Madise

ka mõnesse slaavi keelde, nagu tšehhi *kaldoun* 'sisikond', kroaati *kalduni* 'kops'. Sõna põlvneb keskladina *caldûna*'st.⁶⁴⁾

Nagu eelnevast näha esineb *kaldun* alamsaksa laenuna pea samadel aladel, kus esineb vene laen *kaldun* ~ *koldun* räbalana, nartsuna. Seepärast võiks ehk tekkida küsimus, kas *kaldun* ses

Kalduni eri tähendused:

1. — nõid, 2. — nõidus, 3. — halb, räbalas inimene, 4. — räbal, narts etc.,
5. — tähendus ebamäärane.

viimases tähenduses ei ole tuletatud saksa algupäraga sõnast. Seda oletust eitab aga järgmine asjaolu. Virumaalt on kirja pandud kaks näru, räbalat tähistavat näidet, kus esineb esimese silbi vokaal *o*, *koldun*, mis viitab kindlasti vene algupärale, sest on teada, et Virumaa venelased on tulnud suurelt osalt Põhja-Venemaalt, s. o. *оканье* — piirkonnast. Saksa *kaldunne*'s ei ole aga esimese silbi vokaali *a* muutumine *o*'ks võimalik.

⁶⁴⁾ Fr. Kluge, Ethymolog. Wörterbuch, Strassburg 1915.

A-13310
i

Õpetatud Eesti Seltsi kirjastus

K. Mattieseni trükikoda o.-ü., Tartu 1935.